Ζακ Ρανσιέρ: Το Ζήτημα Είναι να Ξεπερνάς τα Όρια του Αδύνατου

Συνέντευξη του Jacques Rancière, στον Lawrence Liang

Ας ξεκινήσουμε με ένα απόσπασμα, το οποίο θα μας βοηθήσει να οδηγήσουμε όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με το έργο σας, στον πυρήνα του βιβλίου σας «Η Νύχτα των προλετάριων»*. Γιατί ένας εργάτης που συνθέτει στίχους είναι πιο επικίνδυνος από έναν που τραγουδά επαναστατικά τραγούδια;

J.R.: Δεν λέω ακριβώς ότι ο ένας είναι πιο επικίνδυνος από τον άλλο. Πρέπει να το δείτε ιστορικά. Είναι γεγονός ότι στη Γαλλία του 1830 υπήρχαν πολλοί εργάτες που έγραφαν στίχους, λογοτεχνία και πιστεύω ότι η αστική τάξη αισθανόταν πως υπήρχε κίνδυνος κάθε φορά που ο εργάτης εισερχόταν στον κόσμο της διανόησης και του πολιτισμού. Όταν οι εργάτες αγωνίζονται μόνο, υποτίθεται ότι βρίσκονται στον δικό τους κόσμο και στη θέση τους. Οι εργάτες υποτίθεται πως θα έπρεπε να δουλεύουν, να δυσανασχετούν με τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας τους ενώ συνεχίζουν να δουλεύουν πάλι και να αγωνίζονται εκ νέου ξανά και ξανά.

Αλλά όταν οι εργάτες δοκιμάζουν να γράψουν στίχους και προσπαθούν να γίνουν συγγραφείς και φιλόσοφοι αυτό σημαίνει μία μετατόπιση από την ταυτότητά τους ως εργάτες. Το σημαντικό είναι ακριβώς αυτή η μετατόπιση ή η αλλαγή ταυτότητας. Αυτό που προσπαθούσα να δείξω είναι ότι δεν υπήρχε πραγματική αντίθεση. Δεν εννοώ ότι όλοι οι εργάτες που προσπαθούσαν να γράψουν στίχους είχαν ενταχθεί στην επανάσταση ή ό,τι άλλο, αλλά ότι αυτό αποτελούσε ένα είδος γενικής κίνησης των ανθρώπων να ξεφύγουν από την κατάστασή τους.

Ένα κοινό αίσθημα που μοιράζονται όλοι όσοι συμμετέχουν σε πολιτικές χειραφέτησης είναι ότι «ένας άλλος κόσμος είναι

εφικτός». Λέτε ότι αυτοί οι εργάτες-συγγραφείς συμμετείχαν ήδη στο αδύνατο αμφισβητώντας τα όρια. Πώς εννοείτε τη σχέση ανάμεσα στη χειραφέτηση και στις πολιτικές του αδύνατου;

J.R.: Εξαρτάται από το πώς αντιλαμβανόμαστε το αδύνατο. Δεν ήταν ότι αναζητούσα μόνο κάτι που ήταν τελείως αδύνατο αλλά αναζητούσα διάφορες καταστάσεις σε σχέση με την κατανομή θέσεων. Αυτό σημαίνει οτιδήποτε μπορεί να ειδωθεί, ειπωθεί και σκεφτεί κανείς ως δυνατό. Μια κατάσταση καθορίζει ένα σύνολο δυνατοτήτων και το αδύνατο είναι το όριο. Αναζητούσα την ιδέα του χειραφετημένου εργάτη, όπου το ζήτημα πάντα είναι να ξεπερνάς τα όρια του αδύνατου. Διότι αυτό που υποτίθεται πως ήταν εφικτό ήταν η βελτίωση της εργασίας και των μισθών, αλλά δεν ήταν αρκετό.

> *Αυτό που ήθελαν ήταν να γίνουν εξ ολοκλήρου άνθρωποι, με όλες τις δυνατότητες για έναν άνθρωπο και όχι μόνο να έχουν ό,τι είναι δυνατό για τους εργάτες.*

Έτσι, δεν υπάρχει απαραίτητα η αντίθεση ανάμεσα στην υλική βελτίωση και σε αυτή την προσπάθεια. Ελπίζω να μην έδωσα την εντύπωση ότι από τη μια υπάρχει έγνοια για τις υλικές βελτιώσεις και από την άλλη για το μέγιστο αδύνατο. Το τι είναι δυνατό και τι αδύνατο διακυβεύεται πραγματικά σε κάθε ξεχωριστή κατάσταση και πιστεύω ότι το διανοητικό και το υλικό αδύνατο συνδέονται μεταξύ τους.

Το τι ήταν αδύνατο πράγματι άλλαζε μορφή ύπαρξης και γι’ αυτό το βιβλίο ονομάστηκε «*Η Νύχτα των προλετάριων*», καθώς αυτό που ήταν υλικά και διανοητικά αδύνατο για έναν εργάτη είναι ακριβώς το να μην κοιμάται τη νύχτα. Αυτό ήταν απόλυτα υλικό και απόλυτα διανοητικό την ίδια στιγμή. Αυτό ήταν που το έκανε σημαντικό για εμένα.

Η αντίληψή σας για την ισότητα είναι ριζικά διαφορετική από τις φιλελεύθερες ιδέες περί ισότητας. Η ισότητα στο έργο σας δεν είναι η κατάληξη, αλλά η αφετηρία. Το έργο σας θεωρεί ότι καθένας μας έχει μια πνευματική ζωή, αλλά αναγνωρίζει ότι οι

υλικές και οικονομικές διαφορές καθορίζουν την ικανότητά μας να πραγματοποιήσουμε αυτή τη ζωή. Πώς αυτή η ιδέα περί ισότητας διαφέρει από τους γενικούς αγώνες για ισότητα;

J.R.: Μπορούμε να το εντοπίσουμε αυτό στις συζητήσεις περί εκπαίδευσης, καθώς στις χώρες μας η εκπαίδευση υποτίθεται πως είναι ο τρόπος να κάνεις τους ανθρώπους ίσους, ξεκινώντας από την ανισότητα. Είναι ταυτόχρονα η λογική της παιδαγωγικής και επίσης η λογική της προόδου, και ένας προοδευτικός τρόπος σκέψης ότι πράγματι οι άνθρωποι δεν είναι ίσοι, και οι άνθρωποι των κατώτερων τάξεων δεν είναι ίσοι, και ότι ακριβώς αυτή η παρέκκλιση ξαναδημιουργεί την ισότητα και μπορούμε να ξεφύγουμε από αυτή την κατάσταση, κλπ. Αυτό λέει η ορθόδοξη παιδαγωγική και η πρόοδος του τρόπου σκέψης μας.

Όταν όμως ήρθα σε επαφή με το έργο του Ζοζέφ Ζακοτό, προβληματίστηκα αρκετά. Είναι πολύ δύσκολο να τον τοποθετήσεις σε μια κατηγορία. Ήταν φιλόσοφος, καθηγητής; Το έργο του με έκανε να ξανασκεφτώ την ίδια την ιδέα της παιδαγωγικής και του τι σημαίνει να διδάσκεις. Παρόμοια, τη δεκαετία του 1820 είχε απασχολήσει αρκετά το πώς μπορούμε να εκπαιδεύσουμε τους ανθρώπους αργά και προοδευτικά: αλλά το ζήτημα δεν ήταν πώς ξεκινώντας από την ανισότητα θα φτάσουμε στην ισότητα· αυτό είναι αδύνατο καθώς κατά την ίδια τη διαδικασία ανακυκλώνονται συνεχώς πρακτικές ανισότητας.

> *Δεν μπορούμε να πάμε προς την ισότητα, αλλά να ξεκινήσουμε από αυτήν.*

Έχοντας αφετηρία την ισότητα δεν προϋποτίθεται ότι όλοι έχουν τις ίδιες ευκαιρίες να μάθουν και να εκφράσουν τις ικανότητές τους. Δεν είναι αυτό το θέμα. Το θέμα είναι ότι πρέπει να ξεκινήσεις από την ελάχιστη ισότητα που δίνεται. Η ορθόδοξη παιδαγωγική λέει ότι οι άνθρωποι είναι αδαείς, δεν γνωρίζουν πώς να ξεφύγουν από την άγνοια του να μάθουν, οπότε θα πρέπει να κάνουμε μια διαδρομή από την άγνοια προς την γνώση, ξεκινώντας από τη διαφορά ανάμεσα σε αυτόν που ξέρει και σε

αυτόν που δεν ξέρει.

Η ιδέα του Ζακοτό και η ιδέα της πνευματικής χειραφέτησης ήταν ότι υπάρχει πάντοτε ένα σημείο ισότητας. Υπάρχει πάντοτε κάτι που είναι κοινό: για παράδειγμα όταν ο δάσκαλος εξηγεί κάτι στον μαθητή, από την μία υποθέτει ότι έχει κάτι να εξηγήσει το οποίο ο μαθητής δεν είναι ικανός να κατάλαβει από μόνος του/μόνη της, κλπ. Επομένως, υπάρχει μια σχέση ανισότητας, αλλά μπορεί να λειτουργήσει μόνο αν ο δάσκαλος υποθέσει ότι οι μαθητές μπορούν να καταλάβουν την εξήγηση, να καταλάβουν αυτό που τους λέει ο δάσκαλος. Οπότε υπάρχει μια σχέση ισότητας στο γεγονός ότι μοιράζονται τουλάχιστον την ίδια γλώσσα.

Δηλαδή η ιδέα δεν είναι το να θεωρούμε πως όλοι είναι ίσοι κλπ., αλλά το να σκεφτούμε τη διαδικασία της μάθησης, όχι ως μία διαδικασία από την άγνοια προς τη γνώση αλλά ως μία διαδικασία όπου πηγαίνεις από κάτι που ήδη γνωρίζεις ή κατέχεις στην περισσότερη γνώση ή σε νέες κατακτήσεις. Πιστεύω πως είναι πολύ σημαντική η ιδέα ότι ο αδαής γνωρίζει πάντα κάτι, ρωτάει πάντα για κάτι και έχει την ικανότητα πάντα γι'αυτό, και το ζήτημα είναι πώς να αξιοποιούμε στο έπακρο αυτή την ικανότητα και να ξεκινάμε από την ισότητα.

Όταν έγραψα *τον «Αδαή Δάσκαλο»* υπήρχε ένας μεγάλος διάλογος στη Γαλλία καθώς υπήρχαν κοινωνιολόγοι που έλεγαν ότι η εκπαίδευση είναι ένα ψέμα, ότι θεωρεί πως όλοι οι μαθητές είναι ίσοι και μπορούν να καταλάβουν το ίδιο, ενώ αυτό δεν είναι αλήθεια, οπότε θα πρέπει να προσαρμόσουμε την εκπαίδευση στο υπόβαθρο των μαθητών, ειδικά αυτών των χαμηλότερων τάξεων. Την ίδια στιγμή, οι ρεπουμπλικάνοι έλεγαν ότι ισότητα σημαίνει να θεωρούμε τους πάντες στο ίδιο επίπεδο, το οποίο σημαίνει ότι όλοι είναι αδαείς αλλά πρέπει όλοι να μάθουν. Υπήρχε λοιπόν αυτός ο διάλογος και προσπάθησα να τον ανατρέψω, λέγοντας ακριβώς πως όλοι αυτοί ψάχνουν για το καλύτερο μονοπάτι -από την ανισότητα στην ισότητα- αλλά ο μόνος καλός δρόμος είναι να πας από την ισότητα στην ισότητα.

Ποια είναι η διάκριση ανάμεσα στον αδαή δάσκαλο και στην

παιδαγωγική των καταπιεσμένων;

J.R.: Όταν έγραψα τον *«Αδαή Δάσκαλο»*, δεν με απασχολούσε πολύ η παιδαγωγική των καταπιεσμένων, κυρίως επειδή δεν ήταν μέρος του διαλόγου που γινόταν τότε στη Γαλλία. Η παιδαγωγική των καταπιεσμένων έχει να κάνει επίσης με τη σύνδεση της γενικής εκπαίδευσης με την πολιτική εκπαίδευση, οπότε πιστεύω ότι αν υπάρχει κάτι κοινό ανάμεσα στην πνευματική χειραφέτηση και στην παιδαγωγική των καταπιεσμένων, είναι η ιδέα ότι η εκπαίδευση πρώτα από όλα σημαίνει ενεργοποίηση, να ασχολείσαι πρώτα δηλαδή με την ικανότητα που κατέχουν ακόμη και οι καταπιεσμένοι ή αυτοί των κατώτερων τάξεων.

Αλλά την ίδια στιγμή, είναι αλήθεια ότι η πνευματική χειραφέτηση σημαίνει πως δεν υπάρχει συγκεκριμένη παιδαγωγική των καταπιεσμένων, πως δεν υπάρχει συγκεκριμένη εκπαίδευση για τους φτωχούς και καταπιεσμένους ανθρώπους, κλπ. Αν υπάρχει, τότε πρέπει να ειδωθεί ως μια συγκεκριμένη περίπτωση της γενικότερης ιδέας της πνευματικής χειραφέτησης, επειδή βασικά η ιδέα της χειραφέτησης είναι ίδια και για τους πλούσιους και για τους φτωχούς.

Το βιβλίο *«Η Νύχτα των προλετάριων»* αναδιατυπώνει τη σχέση αισθητικής και πολιτικής: στον πυρήνα του βιβλίου βρίσκεται μία «αισθητική επανάσταση» που έχει να κάνει επί της ουσίας με την επανακατανομή του χρόνου (οι εργάτες που διεκδικούν τις «πνευματικές νύχτες του συγγραφέα» αμφισβητούν τη θεώρηση ότι η εργασία εξουθενώνει τον εργάτη εξ ου και δεν μπορεί να συμμετέχει στην πνευματική ζωή). Πώς θα επανεξετάζατε πλέον αυτή τη θέση στη σύγχρονη εποχή του παγκόσμιου κεφαλαίου; Λέγεται πως η σύγχρονη αναδιάταξη του χρόνου καταστρέφει «μορφές της ζωής» και τις υποτάσσει στην τυραννία του χρόνου.

J.R.: Φυσικά δεν είναι η ίδια κατάσταση και *«Η Νύχτα των προλετάριων»* ασχολήθηκε με μια περίοδο της ιστορίας όπου δεν υπήρχε νομοθεσία για τις εργατοώρες και άλλα τέτοια πράγματα. Αλλά ήταν και μία περίοδος όπου πρακτικές αυτομόρφωσης ήταν πολύ σημαντικές μεταξύ της εργατικής τάξης. Επομένως και τα

δύο ερωτήματα για τον διαμοιρασμό του χρόνου και για την πρόσβαση στην εκπαίδευση και τον πολιτισμό ήταν κάπως διαφορετικά και σίγουρα η δύναμη της πνευματικής χειραφέτησης ήταν συνδεδεμένη με μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Ταυτόχρονα όμως, πραγματικά θα αμφισβητούσα την ιδέα ότι στον σύγχρονο καπιταλισμό όλη η ζωή βρίσκεται εγκλωβισμένη μέσα στην καπιταλιστική οργάνωση του χρόνου και της ζωής. Κατά κάποιον τρόπο είναι πάντα το ίδιο. Φυσικά, οι δυνατότητες της ζωής είναι διαφορετικές και η οργάνωση της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής είναι κάπως διαφορετική, όπως είναι και η σχέση μεταξύ του τι είναι δουλειά και τι όχι. Όλα έχουν αλλάξει. Αλλά αυτό που νομίζω ότι μένει το ίδιο είναι ότι σε κάθε περίπτωση έχεις την επιλογή ανάμεσα σε δύο θέσεις. θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ζωή υπόκειται εξ ολοκλήρου στην αυτοκρατορία της κυριαρχίας, που σημαίνει ότι εκείνη την εποχή κατά τη διάρκεια όλης της μέρας όλοι οι άνθρωποι υπόκεινταν στους νόμους της εργασίας, και ότι είχαν χρόνο μόνο για δουλειά και ανάπαυση, και όχι χρόνο για χάσιμο, ώστε να ξαναπάνε την επόμενη μέρα στη δουλειά.

> *Αλλά οι εργάτες είπαν όχι, αυτό δεν είναι αλήθεια, είναι δυνατό να σπάσει αυτός ο κύκλος.*

Σήμερα βέβαια ο κύκλος είναι δομημένος διαφορετικά. Οι άνθρωποι λένε ότι δουλεύουν λιγότερο και ότι υπάρχουν κάποιες μορφές προστασίας κλπ. Αλλά τώρα η ζωή τους έχει κυριαρχηθεί εξ ολοκλήρου από τους ρυθμούς της δουλειάς από τη μια και από όλους τους μηχανισμούς του καταναλωτισμού από την άλλη ή από τη δύναμη των μέσων ενημέρωσης, κλπ. Επομένως, κατά κάποιον τρόπο πρόκειται πάντα για το ίδιο θέμα που λέει πως η ζωή είναι απόλυτα υποταγμένη με την ιδέα πως κάθε αλλαγή είναι μια νέα μορφή υποταγής.

Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι, όταν διάβασαν Φουκώ, πήραν από τον Φουκώ την ιδέα ότι όλες οι μορφές -πρόνοιας, κοινωνικής ασφάλειας, κλπ- ήταν μορφές διαχείρισης της

κυβέρνησης και της ζωής των ανθρώπων. Δεν πιστεύω ότι αυτό είναι αλήθεια γιατί έχεις την ίδια συζήτηση για την ίδια επιλογή αλλά μπορείς να τη χρησιμοποιήσεις λίγο διαφορετικά και μπορείς να το σκεφτείς διαφορετικά. Σήμερα, για παράδειγμα, οι άνθρωποι λένε πως με την τηλεόραση και το ίντερνετ η ζωή είναι τελείως υποταγμένη. Αλλά όλοι γνωρίζουμε παραδείγματα όπου το ίντερνετ μπορεί να υποταχθεί στην κυρίαρχη ιδεολογία ή μπορεί να δημιουργήσει νέες μορφές διαλόγου και συζήτησης κλπ.

Αυτό που θέλω να πω είναι ότι υπάρχει ένα είδος επίμονης συζήτησης για το ότι η ζωή είναι εξ ολοκλήρου υποταγμένη και εξουθενωμένη και πιστεύω πως η ιδέα της βιοπολιτικής έχει κάτι το πολύ επιβλαβές. Γιατί υπάρχει αυτή η αντίληψη πως στη βιοπολιτική η ζωή είναι απόλυτα κυβερνήσιμη, και πως ακόμη και μέσα μας, ακόμη και το αίμα και η σάρκα μας ελέγχονται από την εξουσία. Αλλά εγώ δεν το πιστεύω αυτό και θυμάμαι ότι στις δεκατίες του ‘70 και του ‘80 προσπαθήσαμε αρκιβώς να πάρουμε αποστάσεις από αυτή την άποψη που έτεινε να γίνει κυρίαρχη στην αριστερή σκέψη.

---

*Το βιβλίο *Η Νύχτα των προλετάριων (La Nuit des prolétaires)* εκδόθηκε στη Γαλλία το 1981.

__Ζακ Ρανσιέρ:__ Γεννημένος το 1940 στην Αλγερία, Γάλλος φιλόσοφος και ομότιμος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού (Saint–Denis) και στο European Graduate School της Ελβετίας. Υπήρξε στενός συνεργάτης του φιλοσόφου Λουί Αλτουσέρ. Ωστόσο, μετά τα γεγονότα του Γαλλικού Μάη του ’68, αποστασιοποιήθηκε από τον Αλτουσέρ, ασκώντας κριτική στο έργο του. Έκτοτε, και προσπαθώντας να αναιρέσει τα όρια ανάμεσα στη φιλοσοφία, την πολιτική, την λογοτεχνική κριτική, την αισθητική, την ιστορία και την παιδαγωγική, ασχολείται με τα μείζονα θέματα της πολιτικής χειραφέτησης, της δημοκρατίας και της ισότητας. Βρέθηκε μεταξύ των ομιλητών του B-FEST στις 27/05/17, όπου πραγματοποίησε την ομιλία του **«Δημοκρατία,**

Ισότητα και Χειραφέτηση σε έναν Κόσμο που Αλλάζει».

Μετάφραση: Σοφία Παπαγιαννάκη
Επιμέλεια: Ιωάννα Μαραβελίδη

Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 19